

Балджи Марина

*Доктор економічних наук, професор, професор
Одеський національний економічний університет*

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО РИНКУ ЗЕРНА: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INTEGRATION OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN GRAIN MARKET: ANALYSIS AND PROSPECTS

Анотація: на основі дослідження сутності ринку та його кон'юнктури були виявлені національні інтереси держави на світовому рівні, а також проаналізовані особливості ринку зерна, що дозволило підтвердити можливість зайняття Україною більш стійкого положення в країнах Європейського Союзу та виявити існуючі недоліки у системі державного регулювання ринку зерна. Запропоновані пропозиції удосконалення у сфері регулювання ринку зерна, які спрямовані на вирішення існуючих проблем на європейському просторі.

Ключові слова: ринок зерна, Європейський Союз, Україна, державне регулювання, інтеграція.

Annotation: on the basis of the study essence of the market and its conditions, the national interests of the state were identified at the world level, as well as analyzed the features of the grain market, which confirmed the possibility of Ukraine taking a more stable position in the countries of the European Union and identify existing shortcomings in the system of state regulation of the grain market. Proposals for improvement in the field of grain market regulation aimed at solving existing problems in the European space.

Keywords: grain market, European Union, Ukraine, state regulation, integration.

Українське зерно користується попитом не тільки на внутрішньому, а також і на світовому ринку зерна. Експорт зернових культур є одним із найефективніших товарів для реалізації на європейському ринку. Загальновідомо, що галузь з виробництва хліба та хлібобулочних виробів країни відіграє визначну соціальну і стратегічну роль у житті суспільства, задовольняючи потреби населення в харчовому продукті. Борошняні вироби і, насамперед, хліб традиційно займають найважливіше місце в раціоні харчування. Незважаючи на це, проблеми реалізації зернової продукції залишаються актуальними для української економіки через те, що обсяги отамання врожаю нестабільні. Не дивлячись на те, що зерновий ринок України є стратегічною галуззю економіки держави та визначає обсяги пропозиції і вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна та продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту, інтеграція країни до європейського простору носить гальмуючий характер.

Зерновий ринок включає в себе практично всі елементи ринкових відносин, ефективність його функціонування впливає на рівень розвитку продовольчих ринків. З урахуванням масштабів і повноти елементів економічних відносин зерновий ринок може виступати в якості своєрідної моделі розвитку для інших ринків сільськогосподарської продукції, сировини та продуктів харчування, а в сучасних умовах – стати ключовим елементом в організаційно-економічному механізмі розвитку агропромислового комплексу країни.

Останніми роками у зерновому господарстві України намітилася тенденція до нарощування обсягів виробництва, що дало змогу повернутися на світовий ринок зернових у ролі одного з потужних виробників та експортерів зернових культур. Зернові культури за обсягами реалізації належать до другої статті вітчизняного експорту, що дозволяє залучити до

України більше валюти, ніж минулого року, а отже, позитивно вплинути на курс гривні.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства в країні намолочено 70,1 млн тон зернових, що є рекордним показником за всю історію незалежної України. Близький результат був лише одного разу – в 2016 році (66 тисяч тонн), але таких успіхів вдалося в першу чергу досягти за рахунок гарного врожаю пізніх зернових, перш за все кукурудзи, соняшнику та сої. Відповідно до прес-релізу міністерства, кукурудзи намолочено 35,5 млн тонн; пшениці – 24,5; ячменю – 7,3; жита – 0,41; гречки – 0,13 млн тонн. Крім того, соняшнику зібрано 13,7 млн тонн, сої – 4,4; ріпаку – 2,6; цукрових буряків викопано 13 млн тонн. Найбільший вал зерна зібрано в Полтавській (6,4 млн тонн), Вінницькій (6,1 млн тонн) і Черкаській (4,8 млн тонн) областях. Найвища врожайність зернових і зернобобових простежена в Черкаській (72,8 ц/га), Хмельницькій (71,6 ц/га) і Вінницькій (71,3 ц/га) областях. Мінагропрод прогнозує обсяг експорту зернових у 2018/2019 маркетинговому році (МР, липень-червень) на рівні 47,2 млн тонн, проти 39,9 млн тонн у 2017/2018 МР. Станом на кінець грудня 2018 року з початку 2018/2019 маркетингового року (МГ, липень-червень) Україна експортувала 21,02 млн тонн зернових і зернобобових. Зокрема, до теперішнього часу експортовано 10,02 млн тонн пшениці, 3,1 млн тонн ячменю, 7,5 млн тонн кукурудзи та 0,4 млн тонн інших зернових [1].

Високий врожай зернових, який прогнозують експерти, сприятиме нарощуванню експорту. Проте, є деякі проблеми на шляху збільшення експорту. До таких проблем першу чергу відносяться стан логістичної та транспортної інфраструктури, які потребують значних інвестицій. В Україні недостатня потужність залізниці. У 2017 році, коли трейдери почали активно направляти зерно в порти заявки на вагони надавалися лише на 30-40% потреби. За даними УНІАН у парку діяло 12 тисяч вагонів-зерновозів. У 2018 р. ця цифра скоротилася на 1-1.5 тис. через закінчення терміну експлуатації [2].

На обсяг експорту також негативно впливає урожайність культур. Урожайність пшениці на 70%, кукурудзи – 35% менша, ніж у країнах ЄС. Аграрії не мають достатніх коштів, щоб вкладати в оборотні засоби та нові технології, що забезпечити світовий рівень врожайності. Крім цього скороченню експорту сприя зменшення посівних площ зернових культур.

Загалом ціни на основні види зерна збільшились щодо початку року на 20 – 60%. Загалом можна прогнозувати збільшення цін на зерно в Україні на фоні подорожчання пального, скорочення посівних площ, а також на фоні світової тенденції збільшення ціни на зернові.

Проте, ураховуючи подорожчання матеріально-технічних ресурсів, у більшості виробників зерна мав місце дефіцит грошових коштів. Відголоски кризи банківської системи та фінансової ситуації в країні були відчутними впродовж поточного року. Це проявлялося у високих банківських ставках на кредитні ресурси та відсутності зацікавленості більшості банківських установ у кредитуванні суб'єктів аграрного сектору. За підсумками весняно-польової кампанії ставки за користування банківськими кредитами становлять у середньому 19-23%. За таких умов кредитування є непривабливим для господарників.

Держава не залишається осторонь проблем, що виникають на ринку зерна, та намагається здійснювати його регулювання економічними важелями. Держава здійснює регулювання ринку зерна через проведення державних закупівель зерна у сільськогосподарських товаровиробників. Але питання щодо інтеграції на європейський ринок ще залишається відкритим. Враховуючи світові тенденції, українське зерно у новому сезоні буде користуватися попитом на зовнішньому та внутрішньому ринку. Якщо на ячмінь та кукурудзу основу попиту забезпечать зовнішні споживачі, то на продовольчу пшеницю можливе загострення конкуренції між зернотрейдерами та вітчизняними переробниками.

Процес інтеграції України до європейського економічного співтовариства повинен будуватись на спеціалізації української економіки

з виявленням і нарощуванням унікальних конкурентних переваг галузевого рівня. Для України значним пріоритетом є існування продовольчого потенціалу. Дійсно, наша країна завжди була великим постачальником хліба на світові ринки. Так, у 1898-1913 роках частка України в світовому експорті пшениці становила 20%, ячменю – 43%, а всіх зернових – 21% [3]. Недарма свого часу вона й дістала назву «житниця Європи». Зернові культури завжди були та залишаються основними культурами експорту сільськогосподарської продукції України. Саме тому конкурентоспроможність зернових значною мірою визначає конкурентоспроможність усього сільського господарства країни. На рисунку 1 подана доля експорту основних зернових культур до країн Європейського Союзу в 2016 році.

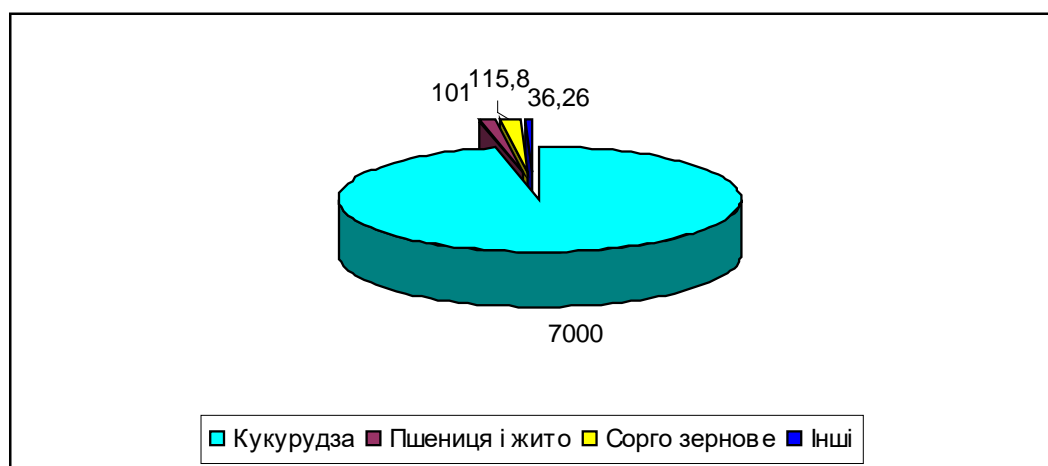

Рис. 1. Експорт основних зернових культур до країн ЄС в 2016 р., т (розраховано за даними [4])

З наведених даних зрозуміло, що основні культури, які відправляються до країн Євросоюзу – пшениця й кукурудза.

За даними Державного комітету статистики були проаналізовані дані експорту зернових культур до країн Європейського Союзу за 2016 рік (табл. 1). Як бачимо, Україна у 2016 році торгувала тільки з 23 країнами Європейського союзу і, переважно, на експорт відправлялись пшениця та кукурудза.

Таблиця 1

Експорт основних зернових культур до країн ЄС, тис. дол. США

(подано за даними [4])

№	Країна	Зернові культури		
		Тис. дол. США	У % до 2016 року	У % до загального експорту
1	Австрія	162,2	7,3	0,0
2	Бельгія	61298,6	76,6	15,3
3	Болгарія	112,7	29,2	0,0
4	Велика Британія	66625,7	206,7	12,2
5	Греція	13872,6	263,7	6,1
6	Данія	21834,1	278,4	13,3
7	Естонія	2369,0	109,0	2,3
8	Ірландія	106736,6	171,2	88,3
9	Іспанія	545984,4	51,7	55,3
10	Італія	311343,8	140,3	13,2
11	Кіпр	14400,0	239,0	8,9
12	Латвія	4554,6	137,6	2,5
13	Литва	39588,4	230,6	12,2
14	Нідерланди	261639,1	156,0	25,1
15	Німеччина	57609,2	203,4	3,6
16	Польща	20184,6	137,0	0,8
17	Португалія	20184,6	61,6	61,0
18	Румунія	1227,0	-	0,2
19	Словаччина	441,6	170,8	0,1
20	Словенія	72,2	371,2	0,6
21	Угорщина	2844,3	52,2	0,2
22	Франція	26720,1	385,8	3,9
23	Чехія	75,4	97,9	0,0

Основними факторами, під впливом яких формувалася цінова ситуація на європейському ринку зернових культур, були:

- значний урожай зернових культур в Україні;
- велика експортна активність у першій половині маркетингового року;
- здійснення фінансових інтервенцій на внутрішньому ринку зерна;
- покращення прогнозу світових запасів зернових культур та зниження обсягів торгівлі;
- тенденція до зниження світових цін на зернові культури.

Динаміку рентабельності зернових варто представити у вигляді графіку (рис. 2), що надає змогу більш чіткого уявлення про рентабельність українського зерна.

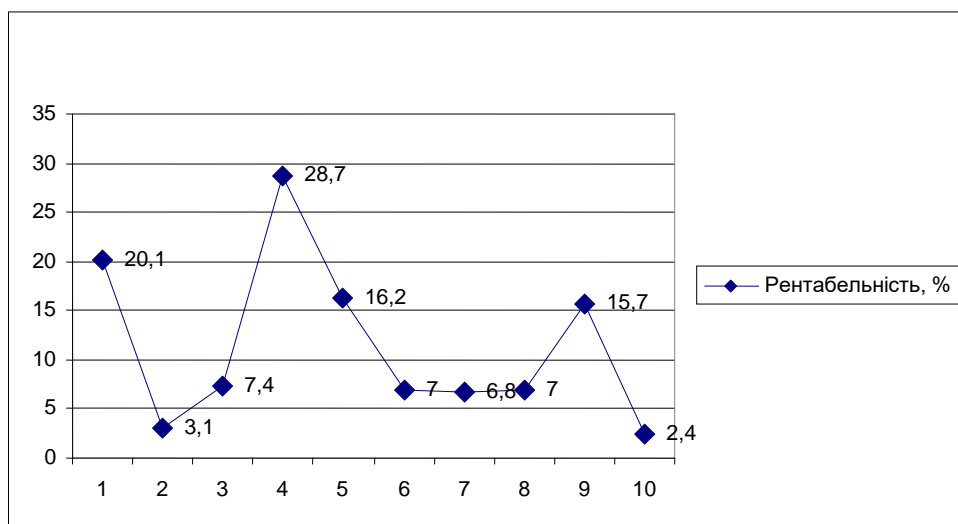

Рис. 2. Динаміка рентабельності українського зерна
(за даними [4])

Нестабільність урожайності зернових і значні коливання рентабельності збільшують невизначеність та ризик прийняття інвестиційних рішень і відлякують потенційних інвесторів. Інтелектуальним підґрунтям прийняття рішень в аграрному секторі повинно стати надійне середньострокове прогнозування врожайності, цін на зерно й рентабельності виробництва. Завчасні річні прогнози можуть забезпечити: ефективне планування посівних площ сільськогосподарських

культур, збільшення доходів від експорту продукції, оптимізацію обсягів і структури запасів зерна.

Проведені дослідження показали, що рентабельність зерновиробництва знаходиться в тісному зв'язку з урожайністю зернових. При цьому на рентабельність зерновиробництва впливають два фактори: перший – це валовий збір зернових в Україні. Статистичний аналіз даних за останнє десятиріччя показав, що рентабельність визначається сумою валових зборів зерна за два останніх роки. Збільшення валового збору в масштабах України веде до зниження рентабельності й навпаки; другим фактором, який позитивно впливає на рентабельність, виступає експорт зерна. Експортні поставки розвантажують внутрішній ринок і зменшують пропозицію зерна при стабільному попиті.

Існуюча практика регулювання національного зернового ринку України не відповідає сучасним потребам збільшення конкурентоспроможності національного зернового сектора, не враховує зміни світового середовища, пов'язаного з розвитком фінансово-економічної та продовольчої криз, і як наслідок, не пропонує адекватного викликам інструментарію державного регулювання зернового сектора. Відносна пасивність держави в забезпеченні національних економічних інтересів України на світовому ринку зерна звужує переваги національних зерновиробників у конкурентній боротьбі.

Посилення ролі держави в регулюванні економіки, що відповідає сучасній тенденції всіх провідних держав світу, актуалізує для України потребу формування та забезпечення національної експортної зернової стратегії, орієнтованої на виконання критичних завдань розвитку зовнішньоекономічної складової функціонування зернового сектора та національної економіки в цілому. За відповідною програмою дій може суттєво посилитись роль держави у проведенні збалансованої зовнішньоекономічної політики шляхом активізації державної та приватної ініціативи у забезпеченні зовнішньоекономічних пріоритетів України на світовому ринку зерна. Національну зернову експортну стратегію слід розглядати як комплексну, цілеспрямовану, довготривалу

програму дій держави на внутрішньому та зовнішніх зернових ринках, орієнтовану на реалізацію та забезпечення стійкого і всебічного розвитку національного експортного потенціалу зернового сектора з метою його ефективного використання для вирішення стратегічних питань розвитку національної економіки.

Виходячи з відповідної логіки, необхідні такі цільові орієнтири:

- підвищення прибутковості національних зерновиробників на основі використання платоспроможного потенціалу європейського ринку. Ключовим у цьому є збільшення ціни врожаю для національних зерновиробників;

- забезпечення балансу інтересів суб'єктів національного зернового ринку шляхом нормативно-правової гармонізації розподілу прибутків у ланцюгу від зерновиробника до зернотрейдера, а також із урахуванням інтересів національного споживача;

- управління продажами зернової продукції (обсягами, якістю й ціною) на європейському ринку з метою збільшення валютних надходжень в Україну;

- збільшення національної доданої вартості у зерновій торгівлі (через розширення національної участі в стратегічних ланках логістично-транспортних мереж та кінцевому збуті європейському споживачу);

- широке впровадження сучасних прогресивних інструментів постурожайного процесу, в тому числі розширення національних досліджень у відповідних сферах;

- підвищення конкурентоспроможності зернового продукту України (в тому числі за рахунок оптимізації кількісних, якісних та комерційних втрат у зерновому секторі);

- запровадження спільних консорціумних міжнародних проектів у логістично-транспортних ланцюгах та участі у спільному володінні терміналами за кордонами України, організація прямих точок збуту на перспективних зернових ринках окремих країн, розширення торгівлі з іншими країнами ЄС;

- державна підтримка нових концепцій виходу на перспективні локальні європейські ринки;

- стратегічна диверсифікація ринків збуту національного зерна;
- управління захистом вартості національного зерна в умовах недобросовісної конкуренції на світовому ринку (в тому числі через управління національними запасами зерна для оптимізації його вартості у разі кон'юнктурних коливань на світовому ринку);
- забезпечення якості виробництва зернової продукції, шляхом дотримання європейських стандартів;
- забезпечення системності та узгодженості дій суб'єктів національного зернового ринку та державних органів влади у формуванні й реалізації щорічних пріоритетів експортної торгівлі зерном.

Відповідні цілі передбачають, по-перше, закріплення в нормативно-правовому полі відповідного документа (національної зернової експортної стратегії), по-друге, державного оператора як вагомого агента з визначенням його правового статусу, покликаного ринковими методами впливати на цінову динаміку закупівель зерна у національних зерновиробників та реалізовувати закуплені обсяги зерна на зовнішньому ринку, що змістить баланс інтересів на національному зерновому ринку в бік виробництва й забезпечить подальше розширення торгівлі з країнами ЄС.

Список використаних джерел:

1. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
2. Пропозиція та попит зернових у сезоні 2017-2018: прогнози від ФАО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://agronews.ua/node/77079>
3. Аналітичний центр «УкрАгроКонсалт» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukragroconsult>
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>